

Ն Ա Խ Ի Զ Ե Ի Ա Ն Ի Հ Ա Մ Ա Ր

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ ԿՏԱԿՈՎ, ԶԳՈՒԱԾ ՓՈՂԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ (*).

Դ.

Քանի որ մեր ազգին մէջ լրագիր եւ օրագիր հրատարակելու սովորութիւնը սկսաւ տարածուիլ, զարմանք չէ որ ազգային ամէն ինդիւիդններն ալ առաջուան պէս անյայտ եւ անձանթ չեն մնար, եւ քանի մը անձանց դատողութեանը չեն պահուիր, հասկալ ամէն մարդու ալ դատաստանին ու ընտրողութեանը տակ կրննին։ Այս գովելի յառաջադիմութեան ընթացքին մէջ եթէ փափաքելի բան մը կայ՝ այս է միայն որ այնպիսի գրութեանց ազգին մէջ տարածած լուրերը ստոյգ, եւ ճշմարիտ ազգասիրութեան եւ անկողմնասէր արդարութեան կշիռքովը կշռուած լինին, որպէս զի բարեմիտ կարգացողներն ալ իրաւունք ունենան անոնց հաւատալու։ Այս զգուշութիւնը ամէն ազգաց մէջ, եւս առաւել մեր ազգին մէջ՝ շատ հարկաւոր է. որովհետեւ լրագիր կարգացողները, մանաւանդ մերոնք, դեռ շատ վստահութիւն ունին գրութեանը եւ մանաւանդ տպագրութեամբ հրատարակուած գրութեանը վրայ, եւ խիստ քիչ մարդ կայ մտածող թէ ասպէն աշխարհիս երեսը սրչափ որ մոլութիւններ ելած ու տարածուած են՝ անոնք ալ զրուած ու արարուած են. միթէ անոր համար մոլութիւնը ուղղութիւն կդառնայ, եւ ստութիւնը ճշմարտութիւն։

Իայց այս ալ իրաւ է որ քանի մը տարուան մէջ գտնուեցան այնպիսի լրագիրներ որ իրենց չափազանց եւ անխոհմ համարձակ խօսութեամբ Ժողովրդոց աչքը բացին, եւ ըստ բաւականին վարժեցուցին մեր ազգն ալ՝ ընտրութիւն ընելու իրենց կարգացած բաներուն մէջ, եւ ըսելու թէ « Լրագրի խօսք է. — կեցիր նայինք իրաւ է թէ սուտ. — անոր այնպէս ըսել կիյնայ. — խելք չու » նենառ ու հաւատաս. — լրագրին երեսները « լեցրելու բան պէտք է եղեր, սուտ մը չի » ներ է. — լրագիրը շարագրողին սիրտը « կռիւ բանալ կուզէ եղեր որ բաժանորդ » շատցնէ (այսինքն կարգացող ու մտիկ ընող « ունենայ, ինչպէս որ փողոցի մէջ կռիւ ընողները գլուխնին մարդ կ'ողվեն ») եւ այլն։ Այս այսպէս լինելով, այժմ շատ վախ չկայ որ մեր Ժողովուրդները ամէն լրագրի, եւ կամ որ եւ իցէ լրագրի ամէն խօսքերուն հաւատան։ Ընդ հակառակն, կտեսնեմք ուրախութեամբ որ մերոնք ալ՝ Եւրոպացոց յառաջագէտ ազգերուն պէս՝ սկսեր են հաս-

կրնալ կռուասիրութեան ցածութիւնն ու վնասները, եւ զանազան գրութեանքն ու յայտնել՝ թէ սրչափ կրգանին ու կըրգուն զրպարտական, նախատական, ծաղրական եւ ցած խօսքերէ ու գրութեանքն։

Այս զգացմունքն ունեցող եւ այս ազգային խոհական հոգւոյն տրամադրութիւնը լաւ հասկըցող մարդը՝ ամենեւին չզարմանար, կամ պէտք չէ զարմանայ, թէ ինչո՞ւ համար այս կամ այն անձը, եւ կամ քանի մը անձինք, զրպարտուած ու նախատուած կտեսնեն երբեմն իրենք զիրենք այլ եւ այլ գրութեանքն ու մէջ, եւ սակայն չեն ելներ այն զրպարտութիւնները հերքելու։ Եւ ինչ հարկ կայ որ փութաւ նոքա այդ բանին՝ երբ կտեսնեն որ ամէն խելացի ու ծանրագլուխ մարդիկ արդէն կհերքեն ու կմերժեն զանոնք՝ ըսելով թէ « Առանց փաստի (խաղախ) ըսուած » չարախօսութեան մտիկ ընելն ալ ամօթ է. « թէ որ գրողը չէ ամբչցեր նէ՝ կարգացողը » պէտք է ամբչնայ, հաւատացողը եւս առաւել »։ Եթէ զրպարտողները վրէժնեղութիւն կուզեն ընել, այն իրենք դիտեն. միայն թէ իհարկէ չեն մոռնար փիլիսոփայից խօսքը թէ « Յաճ մարդէն վրէժ առնել կամեցանք, դուռն ալ անոր ցածութեանը խոնարհեցար. մի լինիր քեզմէ ցածին հաւասար »։

Այսու ամենայնիւ այնպիսի ազգային դիպուածներ կպատահին երբեմն, որոց վրայ ծուռ գաղափարներ տարածուելն ոչ միայն զանազան գայթակղութիւններ ու վնասներ կրնան առաջ դալ, այլ եւ ազգային ժամանակակից եւ ապագայ պատմութեան մէջ սուտեր կխառնուին։ Ուստի եւ այն դիպուածներուն ստոյգ պատմութիւնը գրելը օրագրաց պարտքն է։ Այս մտքով էր ահա որ մեք ալ Հնդկաստանի մէջ Նախիջեւան քաղաքին համար կտակով թողուած ազգային փողերուն պատմութիւնը վաւերական գրութեանքն ու հրատարակեցինք ամսագրոյս մէջ։

Այժմ տեսնեմք թէ մօտերս ինչ անհիմն խօսքեր ելան այն գործողութեան վրայ, եւ ինչպէս պիտի հերքուին։

Նախիջեւանի այժմու քաղաքական կռաւարիչները իրաւամբ փափաքելով որ ժամ մը առաջ ձեռք բերեն այն իրենց քաղաքին համար ձգուած փողերը, եւ գիտնալով որ մէկ անձ մը պէտք է յուղարկել իրենց կողմանէ իբրեւ գործակալ՝ որ կարողանայ օրինաւոր կերպով պահանջել փողերը, հարկ

(*) Տես էջ 133, 146, 159։

եղած ծախքերուն համար մէջերնին բաւական մեծ գումար հաւաքեցին՝ 10 հազար արծ. բուպլիի չափ, ընտրեցին Պ. Միքայէլ Նալբանդեանցը, եւ նախ առ Վեհափառ Կաթողիկոսը յուղարկեցին զինքը անցած տարի սեպտեմբեր ամսոյն սկիզբները՝ որպէս զի հարկաւոր եղած հրամանները, յանձնարարականներն ու կոնդակներն ընդունի: Պ. Նալբանդեանցը անոնցմով իւր գործակալութեան պաշտօնին մէջ հաստատուած՝ դարձաւ Ս. Էջմիածնէն իմփիխոս, անկից Պօլսոյ վրայէն գնաց Փարիզ եւ Լոնտոն, որ ճանապարհ ելնէ գէպի Հնդկաստան:

Մինչդեռ զինքը յուղարկող ժողովուրդները օրէ օր կսպասէին լսել թէ իրենց գործակալը ո՞ր է, ինչ կրնէ, ո՞ւր պիտի երթայ եւ ինչ պիտի ընէ, ձայն մը տարածուեցաւ մէջերնին տարւոյս սկիզբները թէ Պ. Նալբանդեանցը գանգատ գրեր է Լոնտոնէն առ Նախիջեւանայ քաղաքագլուխն որ իրեն յանձնուած գործը շատ լաւ ընթացքի մէջ է. բայց այս բանս աղէկ գիտցուի, կըսէ եղեր իր թղթին մէջ, որ եթէ յանկարծ չյաջողի, պատճառը այժմու Նախիջեւանայ առաջնորդ Գաբրիէլ Վարդապետն է. վասն զի (կըսէ եղեր դարձեալ Պ. Նալբանդեանցը) Անգղիոյ տէրութեան մարդիկն ըսին թէ այն առաջնորդը, որ կսակի զօրոքեալք ամենեւին պիտի չխառնուի այս գործին: ուրիշ գործակալ որեւէ իր կողմանէ անցնէ գործին համար, այսինքն Պարսկաստանի սրբազան Առաջնորդ Թագէտոս Արքեպիսկոպոսը, եւ գործակալութեան գիրքը այնպէս շիներ է որ փողերը Թեոդոսիոյ դպրոցին պիտի ետրան. վասն զի գրոյն տակը Թեոդոսիոյ ժողովուրդը ձեռք գրած է եղեր:

Ով որ փոքր իշատէ տեղեկութիւն ունէր այս բանիս, իսկոյն հասկըցաւ Պ. Նալբանդեանցին խօսքերուն արժէքը. այսինքն թէ նախ՝ սխալ է եւ անհիմն՝ նորա լսածը կամ ըսածը՝ թէ Գաբրիէլ Վարդապետը Հնդկաստանի մէջ եղած քոչոր կտակաւանդ փողերուն համար գործակալ մը գրեր է, որովհետեւ նորա տուած գործակալութեան գիրքը՝ միայն Խօջամալեան Կատարինէի փողին համար է, եւ այն՝ ըստ հրամանի Սիւնհոգոսին (ինչպէս որ տեսանք), եւ ոչ թէ քոչոր փողերուն, կամ գէթ Բաբաջանեան Մասեհի հրիտակին համար՝ որ գլխաւորն է: — Երկրորդ՝ սխալ է եւ հակասական՝ ըսելը թէ կսակի զօրոքեալք Առաջնորդը ամենեւին պիտի չխառնուի այս գործոյն մէջ. եւ սակայն ոչ միայն խառնուեր է, այլ եւ արգելք ընկաւ միտք եւ ջանք ունի: Մեք տեսանք որ Եասեհի կտակին զօրութեամբը Նախիջեւանի վիճակին եպիսկոպոսը կաւ Առաջնորդը (ով եւ իցէ նա) հրիտակը ընդունողներուն գլխաւորը պիտի լինի: Մեր տեսանք

դարձեալ՝ որ Գաբրիէլ Վարդապետը չէ խառնուած այն փողերուն, եւ խառնուելու կամ արգելք լինելու միտք չունի: Որպէս եւ իցէ, մեք աղէկ ըսինք թէ Պ. Նալբանդեանցին ըսածը կամ ըսածը հակասական է. վասն զի թէ որ այդ Առաջնորդը իրաւունք չունի կտակի բաներուն խառնուելու, ինչ իրաւամբ կամ ինչ կերպով կարող է խառնուիլ անոնց, գործակալ գնել մէկը, եւ կամ արգելք լինել այնպիսի գործակալի մը ըրածներուն ու ընելիքներուն որ կաթողիկոսական կոնդակներուն ձեռքը, եւ Ռուսաց տէրութեան կողմանէ ալ ճանչցուած է, ինչպէս որ կըսէ, այս բանիս համար մի միայն գործակալ. — երրորդ՝ սխալ է եւ անհիմն՝ նորա լսածը կամ ըսածը թէ Առաջնորդը Թեոդոսիոյ դպրոցին ուղեր է սեպհականել այն փողերը. այդպիսի բան կսակին մեք չցնուելով՝ Առաջնորդին մտքէն ալ չէր անցած, եւ չէր կրնար անցնիլ. վասն զի կտակը յայտնապէս ըսած է թէ «Նախիջեւանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն քով եղած (կամ լինելի) Ս. Մահակայ եւ «Ս. Մեքսոպայ անունով երկու դպրատուններ» բուն պիտի երթայ փողին մէկ մասը, միւս «մասն ալ դարձեալ Նախիջեւանի հիւանդանոցին, աղքատանոցին եւ որբանոցին»: — Զորրորդ՝ անհիմն է եւ սխալ՝ նորա լսածը կամ ըսածը թէ «Անոր համար Թեոդոսիոյ հայազգի ժողովրդականներէն ոմանք ձեռք գրեր են գործակալութեան գրոյն»: Վասն զի, ինչպէս որ տեսանք, Թեոդոսիոյ քանի մը ազգային եւ օտարազգի իշխանաւորաց այն գործակալութեան գրին ձեռք գնելը՝ միայն այս իմաստով ու այս խօսքերովս էր թէ «Կրկնայեմք՝ որ գրոյս ձեռք դնողը յիշուի Նախիջեւանի վիճակին Առաջնորդին, եւ թէ այս ստորագրութիւնն իրենն է»:

Ուրիշ բան պէտք է արգեօք աւելցնել այս տեղս՝ բարեմիտ ժողովրդոց միտքը հանգիստ բռնելու համար: Հնրկ է արգեօք ըսել իրենց թէ Գաբրիէլ Վարդապետը ոչ երբէք կկամենայ, մեք ըսեմք թէ եւ ոչ իսկ կրնայ արգելք լինել այնպիսի ազգային աղէկութեան մը, որ է Նախիջեւանի համար այսքան ժամանակէ իվեր կտակով թողուած ստակներուն՝ այն քաղաքին դպրոցներուն եւ ուրիշ բարեգործական տեղերուն օգտին առնուիլը, որն ձեռքով եւ իցէ. մանաւանդ երբ կտանէ որ Նախիջեւանի ժողովուրդն ընտրեր է այն անձը գործակալ, Վեհափառ Կաթողիկոսը հաստատեր է, եւ Ռուսաց եւ Անգղիացւոց տէրութիւնները ճանչցեր են: Ապա ուրեմն Պ. Նալբանդեանցին ըրած նոր ամբաստանութիւնը ուրիշ նպատակ մը պիտի ունենայ որ գուցէ ըստ ժամանակին իմացուի՝ թէ մեզ, եւ թէ նորա խօսքին հաւատացողներուն: